

VÝZKUMNÝ ÚKOL WD-69-07-4
MINISTERSTVA PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR
V RÁMCI PROGRAMU „VÝZKUM PRO POTŘEBY REGIONŮ“

INDIKÁTORY TRVALE UDRŽITELNÉHO ROZVOJE JAKO NÁSTROJ SLEDOVÁNÍ A SNIŽOVÁNÍ DISPARIT V ÚROVNI OBYVATELSTVA JEDNOTLIVÝCH REGIONŮ

Periodická zpráva za rok 2010

Odpovědný řešitel

doc. Ing. arch. Vladimíra Šilhánková, Ph.D.

Řešitelé

Prof. Ing. arch. Jan Koutný, CSc.

Mgr. Michael Pondělíček

Spoluřešitelé

RNDr. Zita Kučerová, Ph.D.

Ing. Martin Maštálka, Ph.D.

Ing. Miroslav Pavlas

Ing. Hana Herudková

Ing. Jana Vaňurová

Mgr. Simna Kosíková Šulcová

Ing. Táňa Karlíková

Ing. Petra Štěpánková

RNDr. Viktor Třebický, Ph.D.

Mgr. Josef Novák

Příjemce - koordinátor

Civitas per Populi, občanské sdružení (26584204)

Střelecká 754/13, 500 02 Hradec Králové

doc. Ing. arch. Vladimíra Šilhánková, Ph.D.

Příjemce

Vysoké učení technické v Brně (00216305)

Týmová iniciativa pro místní udržitelný rozvoj (26998726)

1. CHARAKTERISTIKA ÚKOLU

1.1 Název

INDIKÁTORY TRVALE UDRŽITELNÉHO ROZVOJE JAKO NÁSTROJ SLEDOVÁNÍ A SNIŽOVÁNÍ DISPARIT V ÚROVNI OBYVATELSTVA JEDNOTLIVÝCH REGIONŮ

1.2 Řešitelský tým

Odpovědný řešitel

doc. Ing. arch. Vladimíra Šilhánková, Ph.D., Civitas per populi

Řešitelé

Prof. Ing. arch. Jan Koutný, CSc., Fakulta architektury, Vysoké učení technické v Brně

Mgr. Michael Pondělíček, Týmová iniciativa pro místní udržitelný rozvoj

Spoluřešitelé

RNDr. Zita Kučerová, Ph.D., Fakulta architektury, Vysoké učení technické v Brně

Ing. Martin Maštálka, Ph.D., Fakulta architektury, Vysoké učení technické v Brně

Ing. Miroslav Pavlas, Civitas per populi

Ing. Hana Herudková, Civitas per populi

Ing. Jana Vaňurová, Fakulta architektury, Vysoké učení technické v Brně

Mgr. Simna Kosíková Šulcová, Týmová iniciativa pro místní udržitelný rozvoj

Ing. Táňa Karlíková, Fakulta architektury, Vysoké učení technické v Brně

Ing. Petra Štěpánková, Týmová iniciativa pro místní udržitelný rozvoj

RNDr. Viktor Třebický, Ph.D., Týmová iniciativa pro místní udržitelný rozvoj

Mgr. Josef Novák, Týmová iniciativa pro místní udržitelný rozvoj

1.3. Doba řešení projektu

duben 2007 – prosinec 2011

1.4 Představení projektu

Problematika udržitelného rozvoje je v popředí zájmu široké odborné i laické veřejnosti již několik let. Přesněji od roku 1992, kdy byla na Summitu Země v Rio de Janeiro vyhlášena Agenda 21. Udržitelný rozvoj je chápán především jako rovnováha mezi třemi základními oblastmi našeho života (ekonomikou, sociálními aspekty a životním prostředím), také rovnováhu mezi zeměmi, různými společenskými skupinami, dneškem a budoucností apod.

V řadě oblastí došlo k propracování teoretických přístupů k rozvoji resp. plánování rozvoje. Příkladem může být propracování metodiky tzv. Místní Agendy 21 a implementace jejích principů ve strategických plánech municipalit a (zatím spíše výjimečně) i zavedení těchto principů do plánování udržitelného rozvoje na krajské úrovni. Celý tento proces je pak samozřejmě završen Strategii udržitelného rozvoje ČR. Všechny tyto teoretické přístupy a z nich vzešlé praktické dokumenty směřují k vytvoření takové situace v rozvoji společnosti, která přinese nejen trvale vyvážený přístup k jednotlivých složkám společnosti – ekonomické, environmentální a sociální oblasti, ale i vyvážený rozvoj jednotlivých regionů tj. snižování existujících regionálních disparit.

Pro měření směřování k trvale udržitelnému rozvoji, stejně tak jako ke sledování výkonnosti jednotlivých území – od lokální přes regionální úroveň až k úrovni celostátní se používají ukazatele neboli indikátory. Nejznámějším z nich je měření „HDP na hlavu“, což je ovšem ukazatel, který hodnotí pouze oblast ekonomickou a jeho uplatnění pro menší území zejména pro lokální úroveň je velmi problematické resp. prakticky neproveditelné. Vedle toho vznikají sady indikátorů udržitelného rozvoje, jejichž cílem je mapovat výsledky naší činnosti v oblasti směřování k udržitelnému rozvoji. Problematikou indikátorů udržitelného rozvoje se zabývá řada institucí, z nichž nejaktivnějšími jsou OECD – Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj, CSD - Komise OSN pro udržitelný rozvoj, EEA - Evropská environmentální agentura, EUROSTAT a další mezinárodní vládní i nevládní organizace. Na vývoji indikátorů se intenzivně podílejí mezinárodní nevládní organizace - zejména IUCN (The World Conservation Union) - Světový svaz ochrany přírody a WRI - Světový ústav zdrojů.

V současné době existuje několik mezinárodně uznávaných sad indikátorů místního a regionálního udržitelného rozvoje obsahujících několik set indikátorů. Indikátory udržitelného rozvoje na úrovni státu byly v ČR vytvořeny jako soubor 63 indikátorů na základě analýzy mezinárodních vzorů. Nejpropracovanější z nich je sada environmentálních indikátorů, která je přístupná veřejnosti na webových stránkách Ministerstva životního prostředí České republiky. Tyto sady však nejsou využitelné pro hodnocení regionálních disparit. Na regionální – krajské úrovni neexistuje v České republice jednotná sada indikátorů. Průkopníkem v používání indikátorů na této úrovni jsou Liberecký a Ústecký kraj,, který ve Strategii udržitelného rozvoje Libereckého kraje navrhuje vlastní sadu indikátorů.

Vytvářením vhodných sad indikátorů a jejich implementací na místní úrovni se věnuje mnoho světových a evropských iniciativ (např. ICLEI, WHO, REC), jsou součástí výzkumných programů EU, které vytvořily již celou řadu indikátorových sad jako jsou např. Společné evropské indikátory (ECI, European Common Indicators), Urban audit, CEROI core set (Urban Environment - Related Indicators), Cities 21, Local Evaluation 21, a další. V podmínkách měst České republiky je ale na lokální úrovni uplatňování těchto indikátorových sad dosud jen málo rozvinuté. Relativně nejvyužívanější je v tomto směru sada ECI, kterou v rámci iniciativy TIMUR implementuje 15 měst jeden mikroregion, další indikátorové sady jsou uplatňovány spíše výjimečně jako např. indikátory CEROI v Praze.

Při definování účelu a cíle projektu vycházíme z vědecké hypotézy, že pro sledování a následné řešení regionálních disparit je nezbytné zavést jednotný systém sledování rozvoje a výkonnosti (nejen ekonomické) jednotlivých území, který bude vzájemně skladebný nejen po jednotlivých jeho oblastech – ekonomické, environmentální a sociální, ale bude skladebný i hierarchicky tj. od lokální, přes regionální až po státní úroveň.

Navržený jednotný systém sledování rozvoje a výkonnosti (nejen ekonomické) jednotlivých území bude zároveň kompatibilní s územně plánovacími podklady podle nového stavebního zákona.

1.5 Klíčová slova

indikátory trvale udržitelného rozvoje
trvale udržitelný rozvoj
region
disparity

1.6 Stanovené cíle řešení

V zadání projektu byl stanoven následující účel projektu:

Při aplikaci regionální politiky vycházíme v současnosti z motivačního faktoru řešit existující regionální disparity a směřovat k jejich snižování. Pro popis existence a velikosti těchto disparit nejčastěji využíváme ekonomických instrumentů. Přitom teorie i obecná praxe regionálního rozvoje směřuje již k implementaci zásad trvale udržitelnému rozvoji. Účelem projektu proto je zavedení hodnocení regionálního vývoje a disparit založeného na vyváženém hodnocení ekonomických, environmentálních i sociálních prvků v území.

V zadání projektu byly stanoveny následující cíle řešení:

Celkový cíl projektu:

Vypracování a skladebného (vzájemně provázaného) systému sledování indikátorů udržitelného rozvoje využitelné na místní, mikroregionální a mezoregionální (krajské) úrovni pro sledování disparit v regionálním vývoji.

Dílčí cíle projektu:

1. Zanalyzovat existující teoretické přístupy využívané k deskripci disparit regionálního vývoje.

Tento cíl je již splněn.

2. Zanalyzovat existující sady indikátorů trvale udržitelného rozvoje a jejich využitelnost pro komplexní deskripci disparit regionálního vývoje.

Tento cíl je již splněn.

3. Zanalyzovat existující v naší praxi využívané sady indikátorů trvale udržitelného rozvoje, a to v následujících kategoriích:

- a) sídla městského charakteru
- b) sídla venkovského charakteru
- c) mikroregiony.

Tento cíl je již splněn.

4. Návrh souboru vzájemně provázaných a skladebných indikátorů trvale udržitelného rozvoje, pro veřejnou správu na místní, mikroregionální a mezoregionální (krajské) úrovni pro sledování a následné snižování existence disparit v regionálním vývoji.

Tento cíl je plánován ke splnění v roce 2011.

5. Ověřit na vybraných případových studiích navrženou sadu indikátorů trvale udržitelného rozvoje pro sledování existence a vývoje regionálních disparit.

Tento cíl je plánován ke splnění v roce 2011.

2. PRŮBĚH ŘEŠENÍ

Pro řešení projektu byl rámcově zvolen přístup kombinace empirické metody vědeckého pozorování a teoretického přístupu verbální deskripce doplněného o deduktivní prvky.

2.1 Časový postup prací v předchozím období (v roce 2009)

Za období roku 2009 byly provedeny následující kroky:

V roce 2009 byly realizovány následující aktivity:

A02/09 Ověření navržené indikátorové sady

Na základě stanoveného návrhu souboru vzájemně provázaných a skladebných indikátorů trvale udržitelného rozvoje, pro veřejnou správu byla ověřena indikátorová sada a doplněna o pracovní verze metodik jednotlivých indikátorů.

V průběhu ověřování byla indikátorová sada redukována na 11 indikátorů. K redukci došlo v oblasti ekonomických indikátorů na 2 indikátory.

Výsledná indikátorová řada tedy vypadá následovně:

URB1 – Udržitelné využití území

URB2 – Mobilita a místní přeprava cestujících

URB 3 – Dostupnost místních veřejných prostranství a služeb

ENV01 – Kvalita ovzduší

ENV2 – Kvalita pitné vody v obci a jejích zdrojů v poměru k produkci a likvidaci odpadní vody na obyvatele sídla

ENV3 – Pohoda prostředí sídla

E1 - Hodnocení finanční stability a schopnosti realizovat budoucí investice (ukazatel finančního zdraví)

E2 - Stabilita a diverzifikace místní ekonomické základny

SOC 1 - Sociálně-demografická struktura

SOC 2 - Sociální prostředí

SOC 3 - Spokojenost a participace na věcech veřejných

A414 Zobecnění poznatků případových studií

Z 1. verze případových studií byly agregovány a dále odvozeny teoreticky využitelné poznatky určené jako podklad pro další práci na výzkumném projektu byla vytvořena tzv. "indikátorová kuchařka" a na základě ní byla dopracována další fáze případových studií.

A415 Návrh na úpravy metodik jednotlivých indikátorů

Na základě poznatků implementace indikátorů a jejich sad byla analyzována možná kritická místa teoretického přístupu a metodik jak jednotlivých indikátorů, tak i jejich sad a jejich vzájemných vztahů a vazeb. Návrh souboru indikátorů rozdělený po jednotlivých pilířích udržitelného rozvoje, a to:

- a) v oblasti environmentální
- b) v oblasti ekonomické
- c) v oblasti sociální
- d) v oblasti územních dopadů

byl dále rozpracován do dílčích (pod)ukazatelů vč. návrhu metody jejich měření a zdrojů pro získávání dat.

X03/09 Konference "Trvale udržitelné územní plánování (přístupy a zkušenosti)

Nad rámec plánovaných aktivit byla v rámci 3. roku řešení výzkumného úkolu realizována konference "Trvale udržitelné územní plánování - přístupy a zkušenosti", která se konala 2. dubna 2009 na Univerzitě Pardubice. Na konferenci byly prezentovány dílčí výstupy řešení projektu. Byly předneseny následující referáty:

- Trvale udržitelné územní plánování (Prof. Ing. arch. Jan Koutný, CSc.)
- Environmentální aspekty udržitelného územního plánování (Mgr. Michael Pondělíček)
- Metody vyhodnocování udržitelného rozvoje a využití území (Doc. Ing. arch. Vladimíra Šilhánková, Ph.D.)
- Indikátory udržitelného rozvoje (Mgr. Josef Novák)
- Ekologická stopa (RNDr. Viktor Třebický, Ph.D.)
- Ekonomické aspekty udržitelného územního plánování (Ing. Miroslav Pavlas)
- Sociální aspekty udržitelného územního plánování (RNDr. Zita Kučerová)
- Technické aspekty správy dat o území (Ing. Jiří Fiedler)

Konference byla přístupná pracovníkům státní správy a samosprávy na úseku regionálního rozvoje, územního a strategického plánování, studentům regionálního rozvoje Univerzity Pardubice i široké odborné veřejnosti a prezentovala dosažené dílčí výstupy řešení projektu.

2.2 Časový postup prací v roce 2010

A416 Návrh optimalizace vazeb jednotlivých indikátorových sad

Navržené koncepty metodik jednotlivých indikátorů byly podrobeny kritické analýze z pohledu jejich vzájemných vazeb a případných překryvů tak, aby bylo dosaženo skladebné a vyvážené indikátorové sady.

A417 Verifikace poznatků – odborné kolokvium

Dílčí výsledky řešení výzkumného projektu byly diskutovány v širším kruhu řešitelů projektu a s dalšími přizvanými odborníky, tak aby byly vytvořeny podklady pro dopracování případových studií i vlastního návrhu skladebného systému indikátorových sad. Odborné kolokvium s názvem "Kuchařka indikátorů udržitelného rozvoje na lokální úrovni" se konalo 24. 3. 2010 na Univerzitě Pardubice.

A418 Návrh souboru vzájemně provázaných a skladebných indikátorů pro sledování disparit v regionálním vývoji - tvorba metodiky

Na základě odborného kolokvia byl dopracován návrh souboru vzájemně provázaných a skladebných indikátorů pro sledování disparit v regionálním vývoji. Stěžejní fáze řešení výzkumného projektu, která shrnula a teoreticky vyhodnotila a zpracovala, jak teoretické poznatky, tak jejich ověření v rámci zpracovaných případových studiích. Výsledná metodika byla zpracována do podoby publikace s názvem „Jak sledovat indikátory udržitelného rozvoje na místní úrovni?“ (ISBN 978-80-904671-3-2)

Text publikace je návrhem praktické aplikace navržené indikátorové sady pro využití v našich městech a vesnicích tak, aby si snadno mohly sledovat vývoj v jednotlivých oblastech svého života. Pro srovnání mezi jednotlivými městy resp. vesnicemi by pak měla sloužit data ze závěrečného shrnutí.

Pro usnadnění práce byla vedle tištěné podoby „návodu“ vytvořena i digitální verze na CD a zejména internetová aplikace na www.indikatory.eu, která pracuje s živými vazbami na zdrojová data a usnadňuje tak práci těm, kdo indikátory budou sledovat.

A419 Dopracování případových studií

Na základě dostupných výsledků teoretického řešení projektů byly dopracovány jednotlivé případové studie:

- a) velká města – Hradec Králové, Kladno
- b) středně velká města - Broumov, Vsetín
- c) malá města - Hostinné, Rudná
- d) sídla venkovského charakteru – Žernov, Horní Újezd

Všechny aktivity plánované na rok 2010 byly splněny.

Časový harmonogram realizace úkolu v roce 2010 byl dodržen.

2.3. Dílčí cíle za rok 2010

Dílčí cíl nebyl pro rok 2010 plánován.

2.4 Postup řešení pro rok 2011

Pro následující období řešení úkoly byly stanoveny následující aktivity:

A420 - Dopracování finální verze výzkumu – tvorba metodiky

A421 - Příprava metodiky pro tisk

A422 - Tisk metodiky formou publikace

A423 - Distribuce tištěné publikace

A424 - Příprava prezentace metodiky na internetu

A425 - Prezentace metodiky na internetu

A426 - Prezentace výsledků případových studií

a) velká města – Hradec Králové, Kladno

b) středně velká města - Broumov, Vsetín

c) malá města - Hostinné, Rudná

d) sídla venkovského charakteru – Žernov, Horní Újezd

A427 - Prezentace výsledků výzkumu na odborných konferencích a formou článků v odborných časopisech.

2.5 Finanční zabezpečení úkolu

Veškeré náklady přímo souvisejí s řešením projektu. Náklady jsou rozděleny na věcné (zahrnují provozní náklady, služby, příspěvek na režii pracovišť navrhovatele a cestovní náklady a konference) a dále sociální a zdravotní pojištění ve výši 35% mzdových prostředků a mzdové náklady na odměny jednotlivých členů řešitelského týmu.

Pro řešení projektu byly čerpány prostředky z jednotlivých finančních položek:

Materiál

Provozní náklady - běžné kancelářské potřeby (papíry, psací potřeby) a pomůcky, pořadače, diskety a CD + CDRW + DVD pro archivaci dat, tonery do tiskáren, mapové podklady zkoumaných měst, odborné knihy včetně informačních databází na CD, odborný tisk bezprostředně související s tématem projektu dle aktuální nabídky, veškerý materiál bezprostředně souvisí s tematikou projektu.

Služby

Služby – barevné velkoformátové tisky, úhrada faktur za speciální odborné konzultace, za posudky a podklady, ediční a publikační náklady, předpokládá se vydání zprávy a její publikace v odborném českém a zahraničním tisku.

Příspěvek na režii pracovišť navrhovatele

Jedná se o podíl běžných provozních nákladů nositele grantu – telefonní poplatky, internet, energetické náklady, využití prostoru a vybavení, vedení účetnictví, audit.

Cestovní náklady, konference

Náklady spojené s cestami souvisejí zejména s cestami mezi jednotlivými výzkumnými pracovišti za účelem koordinace prací při řešení projektu a dále s cestami ze sídel výzkumných pracovišť do míst případových studií. Dále se jedná o náklady spojené s organizací pracovních seminářů, organizací konference a účast na konferencích.

Veškeré prostředky byly čerpány účelně pro činnosti bezprostředně související s řešením projektu. Podrobný popis je součástí kapitoly 2.3. Náklady – výkaz periodické právy za rok 2010.